

Interkulturellt förhållningssätt och barn som är nya i det svenska språket

Pia Håland Anveden

I den här artikeln kan du läsa om hur man kan arbeta för ett interkulturellt förhållningssätt i förskolans möte med familjer från olika länder och kulturer. I ett interkulturellt förhållningssätt tas barnens tidigare erfarenheter, intressen och språkbakgrund till vara. Du kan också läsa om begreppen kultur, etnocentricitet och mångkultur och varför det är viktigt att reflektera över dessa begrepp i förskolan.

Språket är nära förknippat med individens identitet och genom att stärka barnens modersmål i förskolan, bidrar vi till barnens kunskapsmässiga och personliga utveckling. I skollagen betonas att förskolan ska medverka till att barn med annat modersmål än svenska får möjlighet att utveckla både det svenska språket och sitt modersmål. I förskolans uppdrag ingår att överföra och utveckla ett kulturarv – värden, traditioner och historia, språk och kunskaper – från en generation till nästa. Förskolan ska också se till att olika kulturer synliggörs i utbildningen. Barn som tillhör de nationella minoriteterna omnämns specifikt och kan i förskolan få stöd i att utveckla en flerkulturell tillhörighet.

Enligt läroplanen har förskolan också en viktig uppgift i att förbereda barnen på ett liv i ett alltmer internationaliserat samhälle, vilket i sin tur ställer höga krav på människors förmåga att leva och förstå värden i en kulturell mångfald. Förskolan har utvecklats till en social och kulturell mötesplats och det ingår i förskollärarnas uppdrag att reflektera över vad det innebär att skapa en sådan mötesplats.

Vad är kultur?

Det finns många olika definitioner av vad kultur är, beroende på vilket samhällsområde som avses. Begreppet *kultur* kan avse kulturella uttryck som exempelvis dans, teater, opera eller konst. Andra ”synliga” kulturella aspekter är klädsel och matkultur. Om vi avgränsar begreppet kultur till att enbart omfatta dessa företeelser, präglar det också vårt sätt att se på andra kulturer. Följden kan då bli att vi exotiserar andras kulturer och betraktar det som syns utåt som ”deras kultur” och missar därmed att uppfatta vad de vardagskulturella uttrycken består i (Öberg, Bergman & Swedin, 1981). I förskolans sammanhang passar det bra att använda en definition av kultur som ett livsmönster som överförs från en generation till nästa, ett beteendemönster för hur man betar sig i sin vardag.

Mötet mellan människor är inte enbart språkligt, utan kommunikationen präglas även i allra högsta grad av den miljö vi vuxit upp i, och vi är inte alltid medvetna om hur vår egen kultur påverkar oss i det dagliga livet. Förskolan är en plats där berikande möten kan ske, men möten kan också bli krockar, om parterna inte riktigt har lyssnat in eller förstått varandra. Det finns därför all anledning att fundera över vad ordet kultur betyder och hur olika kulturella mönster påverkar vår vardag på förskolan.

Etnocentrism

Etnocentrism innebär att vi ser på världen utifrån våra egna etniska och kulturella referensramar och bedömer människors beteenden genom de glasögonen. Dessa referensramar avgör vad vi ser som ”självklart” och vad vi ser som rätt och fel sätt att uppföra sig i olika situationer. Vi är alla medskapare av normer i de sammanhang vi ingår i. Ett etnocentriskt perspektiv på omvärlden kan medföra att vi uppfattar det som går utanför våra egna normer som avvikande, onormalt eller fel.

Förskolan är en känslig mötesplats då det är en plats där vårdnadshavare lämnar det bästa de har och därför behöver känna full tillit till att barnet är tryggt och får den bästa omsorg som går att få när de själva är frånvarande. För att möta alla barn respektfullt och med förståelse, bör professionen reflektera över hur etnocentrism kan påverka mötet med familjer med olika kulturella bakgrunder. Det handlar om hur vi bedömer (och dömer) människor med annan etnisk tillhörighet - men även människor med samma etniska bakgrund men med vitt skilda livserfarenheter.

Det finns många olika sätt att förhålla sig till vad som är ”rätt och fel”. Vissa grundläggande värden, till exempel att det är förbjudet att döda och stjäla och andra värden som syftar till att upprätthålla ordningen i samhället, är gemensamma för alla kulturer och religioner. Inom alla kulturer och religioner finns det också individer som överträder dessa gränser. Värden och beteenden kan skilja sig åt i många avseenden utan att det hotar ordningen i samhället. Ett exempel på ett beteende som skiljer sig åt i olika kulturer, samhällsklasser och sociala sammanhang, är hur man hälsar på varandra. I förskolan kan det vara bra att ha en medvetenhet och en öppenhet för detta, så att man inte står handfallen när en vårdnadshavare hälsar genom att exempelvis buga med huvudet eller föra höger hand mot hjärtat. I vissa kulturer är det oartigt att titta en äldre eller en myndighetsperson rakt i ögonen, medan det i andra kulturer står för ärlighet. Även i matsituationer kan det vara bra att ta hänsyn till att ett barn kan vara van vid att äta med sked och gaffel, med pinnar, med händerna eller med kniv och gaffel. Att smacka och sörpla är i vissa kulturer ett sätt att visa att det smakar bra.

Även när det gäller språket kan det vara bra att vara medveten om när missförstånd och krockar kan uppstå. Nyanser i språkbruket kan vara svåra att uppfatta och använda korrekt när man lär ett nytt språk, liksom när det är lämpligt och brukligt att tacka, be

om ursäkt eller fråga hur någon mår. Att situationsanpassa fraser innebär till exempel att man vid ett läkarbesök inte frågar hur läkaren själv mår när läkaren ställt denna fråga till oss. Idiomatiska uttryck kan vålla både munterhet och svårigheter om de används i fel sammanhang. Skillnader i språkmelodin kan leda till missförstånd då vissa språk kan uppfattas som hårda om åhöraren inte förstår vad som sägs, speciellt om röstläget uppfattas som högt. Det kan låta som om parterna har ett gräl, trots att ett vanligt samtal pågår (Herlitz, 2003). Överför man språkmelodin från modersmålet till ett annat språk kan i vissa fall missförstånd uppstå.

Interkultur och mångkultur

Begreppen interkulturell respektive mångkulturell har olika innehåll. Med begreppet mångkultur, betecknas ett tillstånd, något statiskt, ett slags konstaterande att i förskolan pratar barnen många olika språk och kommer från många olika kulturer (Lunneblad, 2006). Ett vanligt sätt att visa förskolans mångkulturalitet är att hänga upp olika flaggor, eller genom att skriva ”Välkommen” på olika språk.

Av en förskola där ett interkulturellt synsätt präglar verksamheten, krävs mer än att enbart visa sin mångkulturalitet. Mellan personalen och familjerna ska ske ett utbyte av tankar och erfarenheter och det ska finnas en beredskap att lära av varandra. Det krävs en interaktion med ömsesidig respekt. För att mötet mellan familjen och förskolan ska bli berikande och barnets behov sätts i centrum, behöver förskolan reflektera över och diskutera vad ett interkulturellt förhållningssätt kan innebära i praktiken.

Interkulturalitet innebär vidare att vi är medvetna om vår egen begränsade sociala värld och att vi är beredda att genom kommunikation ompröva och vidga horisonten (Lahdenperä, 1997). Ett viktigt steg är att inte betrakta barnet som en representant för en speciell grupp, utan som en individ. Två barn från samma land och med samma förstaspråk kan ha vitt skilda erfarenheter. Alla barn uppfattar inte sina vårdnadshavares hemländer som sitt eget hemland, utan identifierar sig hellre som svensk än till exempel argentinsk, eller som *både* svensk och argentinsk.

Med *interkulturell kommunikation* och *interkulturellt förhållningssätt* avses en aktiv process som man använder sig av i olika sammanhang. Lahdenperä (2004) beskriver processen som en gränsöverskridande interaktion och ömsesidighet. I den bredaste bemärkelsen handlar interkulturalitet om ett förhållningssätt som inte utesluter kön, klass, etnicitet, funktionshinder eller sexuell läggning (Skans, 2011).

Nedanstående figur har utarbetats av stadsdelen Enskede-Årsta-Vantör i Stockholms stad och ger förslag på strategier och frågeställningar som arbetslaget kan utgå ifrån när de planerar arbetet för att nå målet med ett interkulturellt förhållningssätt.

Figur 1.

Interkulturellt arbetssätt. (Enskede-Årsta-Vantörs språkprogram, rev.2015)

Även förskolans fysiska miljö kan avspegla att förskolan är mångkulturell och intar ett interkulturellt förhållningssätt. Omsatt i praktiken kan förskollärarna se över om pedagogisk miljö och material i förskolan präglas av barngruppens sammansättning. I rollen kan barnen använda köksredskap från olika länder och tomma förpackningar som barnen känner igen från sin hemmiljö. Leksakspengarna behöver inte vara svenska och utklädningskläderna kan bestå av klädesplagg från olika länder.

Cummins (2017) förordar undervisningsstrategier som stärker barnens identitet och synliggör deras kulturella bakgrund. Genom att uppmärksamma och inkludera barnens modersmål i den dagliga verksamheten på förskolan, till exempel genom att ha böcker på olika språk, alfabet från olika länder synliga på väggen och genom en tillåtande språklig atmosfär, stärks barnens självkänsla. Förskollärarna kan till exempel lära sig ord och fraser på barnens språk och uppmuntra barnen att återberätta sagor och berättelser som de hört på sitt modersmål. Genom att flerspråkiga barns förstaspråk används som en positiv kraft i det dagliga arbetet förstärks den kunskapsmässiga och personliga utvecklingen. Cummins tar också upp produktionen av *identitetstexter* som en central undervisningsstrategi. Med identitetstexter avses artefakter som barnen

producerar i form av exempelvis skrivna texter, bilder, teckenspråk, musik och drama och som avspeglar barnens egna identiteter.

Nationella minoriteter

Ett interkulturellt förhållningssätt innefattar även hur vi förhåller oss till varandra i möten mellan olika kulturer som inte är etniskt betingade. Det kan till exempel handla om mötet mellan landsbygdskultur och storstadskultur, mellan olika subkulturer samt minoritetsgrupper. I Sverige har fem nationella minoritetsgrupper; judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar, särskild status i Skollagen och läroplanen. Dessa gruppers språk; jiddisch, romani chib, samiska, finska och meänkieli, har erkänts som nationella minoritetsspråk.¹ Förskolan, liksom skolan, har ansvar och spelar en viktig roll för att främja de nationella minoritetsspråken. I vissa områden, så kallade förvaltningsområden, ska vårdnadshavare ha möjlighet att välja en förskola där hela eller delar av verksamheten bedrivs på finska, meänkieli eller samiska. Dessa barn har också rätt till stöd i sin språkutveckling även om språket är ett nybörjarspråk för barnet.

Förskollärare behöver ha kunskaper om de nationella minoritetsspråken. De behöver också känna till om det finns barn som tillhör någon av de nationella minoritetsgrupperna i den egna förskolan och ta hänsyn till detta när de planerar sin verksamhet. Förskollärarna har en framträdande roll i att uppmuntra barnen att se sitt förstaspråk som en positiv och viktig del i den framväxande identiteten, (Cummins, 2017) och det är viktigt att språken även får fysisk plats på förskolan och finns tillgängliga för barnen i form av böcker, skrifter och eventuellt annat material som har anknytning till minoritetsgrupperna.

Barn som är nya i det svenska språket

I grundskolan definieras nyanlända elever på ett tydligt sätt genom Skollagen. En nyanländ är någon som har bott utomlands och som nu är bosatt i Sverige. Hen ska ha börjat på sin utbildning efter ordinarie terminsstart i årskurs 1 eller senare. Efter fyra år i svensk skola räknas inte eleven som nyanländ längre (Skollagen, kap. 3 § 12a) och har under den tiden rätt till en prioriterad timplan. Det innebär stödåtgärder i form av att eleven exempelvis kan läsa mer svenska under en begränsad tid och har rätt till

¹ På sprakochfolkminnen.se kan du läsa mer om minoritetsspråken.

studiehandledning. För förskolebarn finns inga sådana definitioner, bortsett från att både asylsökande och de så kallade papperslösa barnen har samma rätt att gå i förskolan som alla andra barn (Skollagen, kap. 29 § 2).

I vissa fall är kommunen skyldig att erbjuda förskoleplats till barn som har rätt till allmän förskola från och med hösten det år barnet fyller tre år, även om barnets vårdnadshavare inte har anmält önskemål om det.

Skyldigheten omfattar bara barn som är folkbokförda i Sverige och gäller om

- barnet är fött utomlands och vistas i Sverige sedan högst fem år
- barnets vårdnadshavare är födda utomlands, men nu är bosatta i Sverige och vistas här sedan högst fem år. Skyldigheten gäller oavsett om barnet är fött i Sverige eller utomlands.

Även barn som har en plats i pedagogisk omsorg, men inte förskola, omfattas om övriga förutsättningar är uppfyllda.

Vidare ska kommunen sträva efter att erbjuda även andra barn som har behov av förskola för en bättre språkutveckling i svenska en plats i en förskola, även om deras vårdnadshavare inte har anmält önskemål om det (Skollagen, kap. 8 § 14 a-b).

Ett förskolebarn som just anlänt till Sverige kommer för första gången i kontakt med den svenska förskolan och mötet är förmodligen lika nytt för barnets vårdnadshavare. Förskollärarna behöver tänka på flera saker när de tar emot ett barn som nyligen har flyttat till Sverige. Det enda som är gemensamt för de barn som nyligen har anlänt till Sverige, är att de alla har lämnat någonting bakom sig och att de flesta ännu inte kan prata svenska. Annars har alla barn en unik bakgrund och ska, som tidigare nämnts, tas emot utifrån sina individuella förutsättningar och inte som representanter för en specifik grupp.

I mötet med barn som har upplevt traumatiska händelser eller upplevt förluster när de lämnat sitt land, sitt hem, sina vårdnadshavare eller andra anhöriga, eller företeelser av vikt, rekommenderar Unicef STOP-modellen. Modellen är utvecklad av barnläkaren Lars H. Gustavsson och barnpsykologen Agneta Lindkvist. STOP står för Struktur, Tala och Tid, Organiserad lek och Parental support (föräldrastöd). Struktur i form av rutiner och tydlighet är viktigt för att skapa en känsla av trygghet hos barnet. När barnet är redo att tala om sina upplevelser, behöver det tid och någon som lyssnar. Ibland händer det att barn även har förlorat sin förmåga till lek. Leken är barnens värld och livsviktigt för dem (Pramling Samuelsson & Asplund Carlsson, 2003). Förskollärare behöver vara aktiva och kanske måste de handgripligen visa hur man leker och hur olika

leksaker fungerar. Barnet kan också behöva hjälp i kontakten med andra barn och även då krävs aktiva och engagerade vuxna.

Vårdnadshavarna är det viktigaste barnen har och om förskolan lyckas att stödja och uppmuntra dem, gynnar det också barnen. Förskolan har givetvis inget terapeutiskt ansvar gentemot vårdnadshavarna, men att visa förståelse och medkänsla, samt kunna hänvisa till rätt instanser, kan räcka långt. Ett interkulturellt förhållningssätt bidrar till att stödja familjen. Alla familjer har olika upplevelser och erfarenheter med sig. Genom att lyssna in och utgå ifrån vad familjen har med sig, utan att varken döma eller värdera dessa, kan man mötas och lära sig av vårdnadshavarnas tankar. En del i stödet till familjerna är att uppmuntra vårdnadshavarna att tala barnets modersmål i hemmet samt berätta på vilket sätt förskolan kan främja modersmålet. Att förstaspråket skulle ha en negativ inverkan på majoritetsspråket saknar stöd i forskningen och det är viktigt att redan i tidigt skede samtala om detta med vårdnadshavare (Cummins, 2017). Att barnen har en stark begreppslig grund på sitt förstaspråk, att vårdnadshavarna involveras i verksamheten och att ett interaktivt förhållningssätt till språk- och begreppsutveckling integreras med barnens erfarenheter i förskolan, ger långsiktig positiv inverkan på barnens kunskapsutveckling (Campos och Keating, 1988 i Cummins, 2017).

Familjer som nyligen anlänt till Sverige

En viktig del i den interkulturella kommunikationen är att samtala om likheter och skillnader i synen på lärande och omsorg. Många förskollärare kan vittna om att det finns familjer som nyligen kommit till Sverige och som ännu inte har kunskap om förskolans lärande uppdrag. Ibland visar det sig dessutom att familjerna fått information om förskolan som är felaktig eller missvisande. Det är därför viktigt att informera om förskolans värdegrund och uppdrag samt mål och riktlinjer. Det är också viktigt att lyssna till det som barnet och familjen har med sig.

Under inskolningen får vårdnadshavarna insyn i förskolans arbetssätt och förhållningssätt, förskolan lär känna barnet och inte minst lär barnet känna förskolan. Upplevelserna under inskolningen behöver följas upp med ett samtal som ökar förståelsen mellan förskolan och hemmet. Ett sådant samtal kan förtydliga hur förskolan arbetar med utveckling, lärande och omsorg. Samtalet ska bygga på ett ömsesidigt utbyte av tankar kring barnet i förskolan. I många fall behöver förskolan anlita en tolk för att samtalen ska få det djup som krävs.

I förskolans läroplan står det att förskollärarna ska utgå från barnens erfarenhetsvärld, intressen, motivation och drivkraft att söka kunskaper samt planera sitt arbete utifrån det utgångsläget. Därför är det bra att tidigt ta reda på barnets intressen och erfarenheter. Det sker till viss del i det dagliga mötet men är även lämpligt att ta upp under uppföljningssamtalet. Förskolans arbete med värdegrunden, språk-, läs- och

skrivutveckling, matematik, naturvetenskap och skapande verksamhet är exempel på vad som kan tas upp. Utevistelsen är en viktig del av den svenska förskolans pedagogik och det gynnar barnet att med familjen samtala om målsättningen med att gå ut varje dag redan i det här skedet av inskolningen. Under samtalet kan även sådant som familjen anser vara viktigt att förskolan känner till om barnets bakgrund eller levnadsvillkor lyftas, liksom barnets språkbakgrund och dess flerspråkiga utveckling. Det kan även vara bra att nämna att hur mycket svenska barnet lär sig kan bero på hur mycket barnet får tillfälle att använda språket. Därför är det viktigt att barnet har hög närvaro på förskolan. Barn som får höra och tala svenska språket regelbundet kan lära sig språket oberoende av vilket modersmål de har. Det är viktigt att även visa intresse för barnets olika språk eftersom lärandet sker när nya kunskaper integreras med färdigheter vi redan har, det vill säga våra förkunskaper (Cummins, 2017).

Kommunikation den första tiden

Konkret material, kroppsspråk och bilder är bra komplement att använda i förskolan för att skapa förståelse för barn som är nya i det svenska språket. Förskollärarna kan lära sig några viktiga fraser och begrepp på barnets modersmål för att underlätta kommunikationen och vårdnadshavare kan hjälpa till med översättning. Även digitala översättningsprogram kan vara till hjälp. Vid introduktion av nya barnböcker och andra texter kan man med fördel be vårdnadshavare eller personal som talar barnets språk läsa på barnets förstaspråk innan texten introduceras på svenska. Modersmåls lärare och annan flerspråkig personal är en resurs i språkarbetet. Även olika lärverktyg på barnets förstaspråk kan vara ett stöd i flerspråkighetsutvecklingen.

TAKK, Tecken som Alternativ och Komplementär Kommunikation, bygger på svenskt teckenspråk och används tillsammans med tal som stöd vid språkutvecklingen. TAKK används av hörande som inte talar eller har mycket bristfälligt tal. Många förskolor använder TAKK eftersom det i början av barnens språkutveckling tar längre tid att få fram det man vill säga än att förstå det som andra säger. Det gäller oavsett om barnen utvecklar ett eller flera språk. Fenomenet beror på att det passiva (receptiva) ordförrådet alltid är större än det aktiva (produktiva). Det tar ofta lite längre tid för barnet att lära sig säga ordet ”päron”, än att lära sig att teckna ordet. Användningen av TAKK för barn som är nya i svenska språket är övergående och används som tillfällig stöttning av det svenska språket och minskar i användningen allt eftersom barnets språk utvecklas. TAKK är inte ett eget språk och bara i mycket sällsynta fall är det en persons modersmål.

Att vara född i ett annat land och inte tala svenska ännu handlar inte om att inte ha något språk. Alla barn har ett förstaspråk men i samband med inlärning av ett nytt språk, kan TAKK utgöra ett stöd till att förstå ord och begrepp. Det är dock viktigt att inte fastna i

att enbart använda sig av teckenstöd. Barn som är nya i det svenska språket har rätt till språklig och utvidgad språkstimulans och därför ska TAKK inte ersätta, utan komplettera, det verbala språket.

Sammanfattning

En språklig och kulturell mångfald ska vara en utgångspunkt för arbetet i en högkvalitativ förskola. Att mötas, lyssna till och lära av varandra är några förutsättningar för ett interkulturellt förhållningssätt mellan förskolan och hemmet. Att visa ömsesidig respekt och nyfikenhet likaså.

Förskolan är viktig för alla barn och att gå i en högkvalitativ förskola ger en bra grund för en positiv kunskaps- och personlighetsutveckling. Cummins (2017) menar att om vi vill att eleverna ska gå ut skolan som intelligenta, fantasirika och språkligt begåvade personer, måste vi från dag ett behandla dem som intelligenta, fantasirika och språkligt begåvade personer.

Förskolan ska informera vårdnadshavare om fördelarna med att tala sitt modersmål i hemmet (Cummins, 2017) och på olika sätt arbeta med identitetstexter på svenska och på barnens modersmål. En förskola där förskollärare har ett inkluderande förhållningssätt till barnens språk och kultur, stärker barnens framtida lärande.

Referenser

Asplund Carlsson, M. & Pramling Samuelsson, I. (2003). *Det lekande lärande barnet – i en utvecklingspedagogisk teori*. Stockholm: Liber.

Cummins, J. (2017) *Flerspråkiga elever. Effektiv undervisning i en utmanande tid*. Stockholm: Natur & Kultur.

Enskede-Årsta-Vantörs språkprogram. Rev.2015. Stockholm stad.

Gustavsson, L. H. & Lindberg, T. (2016) *Möta barn på flykt – enkel handbok för alla*. Stockholm: Unicef.

Gustavsson, L.H. (2016) Bygg en provisorisk glädjeplattform, *Lisetten* 2016:2.

Heister Trygg, B. (2010) *Tecken som AKK*. Umeå: Specialpedagogiska institutet.

Herlitz, G. (2003) *Socialgrammatik*. Uppsala: Uppsala publishing house.

Om AKK: Hämtad 2024-04-02 från

<https://www.takkforspraket.se/index.php/sv/index.html>

Håland Anveden, P. (2020) *Den inkluderande förskolan – en handbok*. Stockholm: Studentlitteratur.

Institutet för språk och folkminnen. Hämtad 2017-12-12 från <http://www.sprakochfolkminnen.se/sprak/minoritetssprak.html>

Lahdenperä, Pirjo (2004). Att utveckla skolan som interkulturell lärandemiljö i Lahdenperä, Pirjo (red.) *Interkulturell pedagogik i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.

Lahdenperä, Pirjo (2004) Interkulturell pedagogik - vad, hur och varför? i Lahdenperä, Pirjo (red.) *Interkulturell pedagogik i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.

Lunneblad, J. (2013) *Den mångkulturella förskolan- motsägelser och möjligheter* Lund: Studentlitteratur.

Parkvall, M. (2009) *Sveriges språk – vem talar vad och var?* Stockholm. Institutionen för lingvistik, Stockholms universitet.

Skans, A. (2011) *En flerspråkig förskolas didaktik i praktik*. Hämtad 2017-12-12 från <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1404567/FULLTEXT01.pdf>

Skolverket (2018) Läroplan för förskolan, Lpfö18, Stockholm.

Skolverket (2024). Undervisa i nationella minoritetsspråk. Hämtad 2024-04-02 från <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/undervisa-i-nationella-minoritetssprak>

Specialpedagogiska skolmyndigheten SPSM (2024). Hämtad 2024-04-04 från <https://www.spsm.se/stod-och-rad/sprak-och-kommunikation/alternativ-och-kompletterande-kommunikation/#internalNav0>

Utbildningsradion. Material för förskolan på minoritetsspråken. Hämtad 2024-04-02 från <https://urplay.se/bladdra/nationella-minoriteter>

Öberg, K. & Bergman, E. & Swedin B(red) (1981), *Att leva med mångfalden – en antologi från Diskrimineringsutredningen*. Stockholm: Liber.